

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع‌راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	مشخصات نشر	مشخصات ظاهری
جستارهایی در پلاسکو/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.	۵۲۱ص.
موضوع	بلاها - - جنبه‌های جامعه‌شناختی.	۳۴۷/۳۶۳
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا
موضوع	مسائل اجتماعی - ایران - تهران.	رده‌بندی دیویی
موضوع	مدیریت بحران - ایران - تهران.	
موضوع	بلاها - - آینده‌نگری.	
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / HV ۵۵۳	

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

۷ پلاسکو از آغاز تا پایان

مدیریت و سیاست شهری

- ۱۵ گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی
- ۲۵ پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی
- ۳۱ مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی
- ۳۵ تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی
- ۴۳ ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری
- ۴۹ فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد
- ۵۷ آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل
- ۶۵ جامعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر
- ۷۱ مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده
- ۷۹ مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی
- ۸۷ خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی
- ۹۷ هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی
- ۱۰۳ ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی
- ۱۱۱ آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی
- ۱۱۹ چتری برای پلاسکو / یاسر باقری
- ۱۲۹ قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی
- ۱۳۵ عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجیان
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظلونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

فرهنگ و جامعه

حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد

غلامرضا غفاری

رئیس دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

اعتماد اجتماعی در معنای عام آن دلالت به اطمینان نسبت به اشخاص، اصناف، سازمانها، نهادها و نظامها دارد. این اعتماد، رافع مسئله بی‌اطلاعی و تشویش، و نیز ناظم و سامان‌دهنده رفتار و کنش کنش‌گران اجتماعی است. افزون بر این اعتماد به‌مثابه امر متعامل و فرایندی مبتنی بر انتظار متقابل در قالب داشتن رفتار و کنش بهنجار و قاعده‌مند است. امری که آینده را در ذهن کنش‌گر به موضوعی پیش‌بینی‌پذیر مبدل می‌کند، به همین سبب، کثیری از جامعه‌شناسان اعتماد؛ اعتماد را شرط بستن به کنش‌های احتمالی دیگران در آینده دانسته‌اند. وقتی که ما نسبت به آینده، اطمینان قطعی داریم، نیاز به اعتماد نداریم؛ اعتماد با عدم قطعیت و عدم کنترل آینده، پیوند پیدا می‌کند، به همین دلیل آن را منبعی بنیادی برای عمل کردن دانسته‌اند.

اعتماد، انتظارات مناسب در مورد کنش‌های دیگران است؛ کسانی که نسبت به انجام کنش‌شان تعهد دارند؛ دیگرانی که شامل افراد، سازمان‌ها، اصناف و نهادها می‌شود. رابطه متقابل، انتظارات و اقدام به کنش مساعد، جوهر و محتوای اعتماد را تشکیل می‌دهند، به گونه‌ای که نوع انتظاراتی که باید برآورده شوند، محتوای اعتماد را تغییر داده و به آن خصلت نسبی بودن اعطا می‌کنند، زیرا انتظارات مربوط به اعتماد، با توجه به ماهیت موضوعاتی که معطوف به اعتماد هستند، تغییر می‌یابد. انتظار از حکومت، نهادها و سازمان‌های عمومی، با انتظار از یک شرکت تجاری، متفاوت است و حتی در درون دستگاه حکومت، نوع انتظار از قوا و بخش‌های مختلف، صورتی یکسان ندارد. پس اعتماد، نوعی نگرش مثبت یا حسن ظن نسبت به افراد و نهادهای اجتماعی است که خود را در قالب نوعی رابطه اجتماعی که متضمن انتظار است، بازنمایی می‌کند. اعتماد، امری ذاتی نیست، بلکه امری اکتسابی است که در جریان زندگی روزمره، با تمامی مسائل ریز و درشت آن، کسب می‌شود.

اعتماد، انرژی اجتماعی است که زنده و پویا بودن یک جامعه در گروهی وجود آن است. در نبود اعتماد، نظام در شرایط و موقعیت‌های مخاطره، نمی‌تواند از حمایت و توان نیروهای اجتماعی بهره‌مند شود. تجربه نشان داده است به میزانی که نهادهای عمومی و نظام‌های سیاسی، متعهد به اصول و قواعد مربوط به حکمرانی مطلوب بوده‌اند، توانسته‌اند، هم اعتمادآفرین باشند و هم در زمان نیاز و خطر، همراهی و حمایت نیروهای اجتماعی را با خود داشته باشند و با پیوند و همراهی حاصل شده، فرهنگ اعتماد را تقویت کنند. حکمرانان، زمانی به بیشترین اعتماد دست پیدا می‌کنند که حاکمیت قانون را متکی به نیرویی سازند که آن‌ها را وفادار نسبت به اعتمادشان جلوه می‌دهد؛ به گونه‌ای که اعتماد به حکمرانان، جایز و روا می‌شود. در این بین،

فرهنگ اعتماد، نقشی بی‌بدیل در تولید اعتماد دارد، چرا که فرهنگ اعتماد، افراد را متقاعد و آماده اعتماد به دیگران می‌کند. فرهنگ اعتماد، خدادادی نیست، بلکه محصول ته‌نشست‌های ذهنی است که ریشه در تجربه تاریخی و جمعی و به تعبیری حافظه جمعی یک جامعه، اجتماع یا گروه اجتماعی دارد. بی‌تردید، تحلیل و تبیین اعتماد اجتماعی با رویکردها و لنزهایی چندگانه مطمح نظر اندیشمندان این حوزه قرار گرفته است که در این مجال در پی طرح آن‌ها نیستیم، فقط به جنبه‌ای از موضوع که مربوط به فرهنگ اعتماد می‌شود و سهم و نقشی که حوادث بزرگ و سهمگینی چون حادثه پلاسکو در فرایند فرهنگ اعتماد دارند، اشاره می‌شود.

وقتی از فرهنگ اعتماد، سخن گفته می‌شود، یکی از موضوعات کلیدی که قرین بحث این فرهنگ می‌شود، حافظه جمعی است، چرا که پنداشت و ذهنیت فرد نسبت به دیگران و جامعه، تعاملات پیش رو و بعدی او را رقم می‌زنند. به عبارتی، نقشه‌های شناختی یا ذهنی فرد نسبت به جامعه که در قالب پنداشت‌ها و ادراک فرد، مورد سنجش قرار می‌گیرند، اصولاً در یک گستره تاریخی و در قالب فرایندهای مستمر زندگی روزمره و مناسبات و قواعد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی تکوین پیدا می‌کنند. از این بابت، گذشته اجتماعی و حافظه جمعی، به عنوان واقعیتی تعیین‌کننده در فرایند اعتماد و بی‌اعتمادی، تلقی می‌شود. وقتی حافظه جمعی، تلنباری از بدبختی، بدبینی و تجربه حوادث ناگوار می‌شود، که خود مسببی قوی برای تولید ترومای اجتماعی است، حافظه جمعی تبدیل به دامی برای فرهنگ بی‌اعتمادی و اعتمادستانی می‌شود. بی‌شک برای خروج از این دام و دایره شوم، سازوکارهایی چون به فراموشی سپاری، نادیده گرفتن، گذشت، و بزرگ‌منشی اختیار کردن، توصیه می‌شوند که تحقق آن‌ها در یک جامعه استبداد زده و دارای فرهنگ اعتماد ضعیف و فاقد تفاهم

و وفاق سیاسی، کار چندان ساده‌ای نیست. این امر، محتاج عزم و اراده‌ای جدی است که در عمل، چندان خبری از آن نیست. به هر حال در جامعه‌ای که اقدامات خاص‌گرایانه بر اقدامات عام‌گرایانه غلبه دارند، داشتن فرهنگ اعتماد، چندان سهل نیست. جالب این‌که در چنین جامعه‌ای، تجربه نشان داده و می‌دهد که متولیان امور از طریق برجسته‌سازی غفلت، ناکارایی و ضعف‌های دیگران در صدد تثبیت جایگاه خود در حافظه جمعی هواداران‌شان و تضعیف گروه‌های دیگر بر می‌آیند. چنین شرایطی، نه تنها مانعی برای کاهش فرهنگ اعتماد است، بلکه آشکارا از نبود هم‌کاری و اعتماد بین سازمانی و نهادی حکایت می‌کند. در نبود و ضعف فرهنگ اعتماد نیروهای اجتماعی، سازمان‌ها و نهادها، بیش از این‌که آرزوی موفقیت و هم‌افزایی را برای یکدیگر داشته باشند، مترصد تضعیف و شکست یکدیگر هستند، چرا که در چنین فضایی، معمولاً هم‌کاری بین نهادی و سازمانی، معنا و موقعیتی ندارد. حال، نسبت حادثه پلاسکو با فرهنگ اعتماد را از چند جنبه می‌توان مورد توجه قرار داد:

- ساختمان پلاسکو به دلایلی عدیده، در حافظه جمعی جامعه ایران به‌خصوص حافظه جمعی ساکنین کلان‌شهر تهران، موقعیتی را برای خود دست‌وپا کرده است. این موقعیت، هم مربوط به گذشته تاریخی این ساختمان می‌شود و هم جمعیت نسبتاً وسیع بهره‌مند از این مجموعه که هم شامل تولیدکنندگان، فروشندگان و نیز مصرف‌کنندگان می‌شود. شاید کمتر کسی در تهران باشد که ذهنیتی نسبت به این ساختمان نداشته باشد.
- این مجموعه به لحاظ اجتماعی، میدانی به نسبت فراخ، غنی و چندلایه است که وقتی نسبت آن را با مسئله اعتماد در نظر می‌گیریم، تقریباً تمامی اشکال اعتماد، چون اعتماد بین‌شخصی، اعتماد صنفی، اعتماد تعمیم‌یافته، اعتماد سازمانی و نهادی

را می‌توان در آن سراغ گرفت، بنابر این بابت اعتمادآفرینی و اعتمادستانی، به‌صورت پیدا و نهان، از ظرفیت قابل‌اعتنایی برخوردار بوده است.

- رویت‌پذیری حادثه که به‌صورت باورنکردنی در برابر چشمان جمعیت درگیر و ناظر در محل، ساختمان درآتش فرو می‌ریزد و در همان لحظه، آتش گرفتن و فرو ریختن در صدر فضای مجازی کشور و رسانه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد و در همان لحظه، نشانه‌های فرسایش و از دست دادن اعتماد برای مجموعه‌هایی و نیز تقویت اعتماد مجموعه‌هایی دیگر نیز آغاز می‌شود، فرهنگ اعتماد، وارد جریان جزر و مدّ خود می‌شود که این وضعیت، حکایت از سیالیت و نسبی بودن اعتماد هم دارد.
- حادثه، با وضعیت سهمگین و تراژدیک خود، بی‌نسبت با مسئله ترومای اجتماعی نیست. با توجه به این‌که اضطراب و ناامنی، قوی‌ترین نیرو برای ایجاد بی‌اعتمادی هستند. از این حیث، حادثه ساختمان پلاسکو درخور توجه می‌شود.
- ماندگاری حادثه در حافظه و خاطره جمعی، به دلیل گستره و پهنه وسیع تاریخی و اجتماعی آن و مهم‌تر از آن داشتن قربانی انسانی، آن‌هم از بهترین قشر و گروه اجتماعی که زندگی خود را وقف زندگی و حیات دیگران کرده‌اند.
- حادثه از نوع حوادث طبیعی چون زلزله و سیل ... نیست، از نوع حوادث و مخاطره اجتماعی است که داوری و تلقی و انتظار متفاوتی را نسبت به متولیان و مدیران مجموعه تولید می‌کند؛ انتظار و داوری که نسبت وثیقی با فرهنگ اعتماد دارد.
- حادثه پلاسکو در عرصه جزر و مدّ فرهنگ اعتماد، هم نیروها و عناصری را در خود دارد که موجب کاهش فرهنگ اعتماد شده‌اند و هم عناصری که اعتمادآفرین بوده‌اند.

- ناهماهنگی و نقصان‌های مدیریتی بخش نهادی و سازمانی از بخش صنفی تا نهادها و سازمان‌هایی که حسب وظایف و مأموریت‌های تعریف شده، نتوانسته‌اند کارنامه قابل قبولی را از خود عرضه کنند، ضربات بسیار فرساینده‌ای را بر فرهنگ به نسبت نحیف اعتماد داشته‌اند. بی‌تردید، جبران این ضربات کار آسانی نیست، چراکه دارایی‌هایی چون اعتماد و سرمایه اجتماعی، یک‌شبه به‌دست نمی‌آیند ولی در آنی دود شده و به هوا فرستاده می‌شوند. ترمیم اعتماد نهادی، سازمانی و صنفی ازدست‌رفته، نیازمند تمهید و تمشیت‌های فراوانی است که دست‌یابی به آن‌ها، به سهولت میسر و ممکن نمی‌شود. در نتیجه، سرمایه ازدست‌رفته در این حادثه، فقط سرمایه فیزیکی، مالی و انسانی نیست، بلکه سرمایه‌های مهمی چون اعتماد و سرمایه اجتماعی نهادی را هم از کف داده‌ایم.
- عنوان شد، حادثه ساختمان پلاسکو در سطح فردی و انسانی، تلنگری به بی‌حسی و لختی اجتماعی بود و به‌نوعی حکایت از وجود یک نیروی زنده از جنس نیروی انسانی و مدنی در بافت اجتماعی دارد که خود درس‌آموزی درخشانی را برای نه تنها نسل و جامعه امروز، بلکه نسل و جامعه فردا در پی دارد و آن ایثار و از جان‌گذشتگی آتش‌نشان‌ها بود، که بار دیگر هم‌دلی، ایثار، نوع‌دوستی، مدنیت و مسئولیت‌پذیری و روح جمعی را به کمال رساندند و با از جان‌گذشتگی، انرژی و گرمایی تازه را به جامعه سرد زمانه خود دادند. از این بابت، آتش‌نشان‌ها، اعتمادآفرین شدند. آن‌ها احیاگر ارزش‌هایی شدند که اعتمادساز و مقوم فرهنگ اعتماد هستند. به روح و روان آن‌ها، درود می‌فرستیم و هنرمندی خانواده‌های آن‌ها را از داشتن چنین فرزندان برومندی، ستایش می‌کنیم و برای‌شان از درگاه قدرت لایزال هستی، طلب

صبر و تندرستی داریم.

در مجموع حادثه پلاسکو و دیگر حوادث از این دست که متأسفانه در کشور ما کم هم نیستند، سوای از ارزیابی‌های جدی در باب خسارات مادی و انسانی آن‌ها، جای دارد که با دقت و عمقی بیشتر از منظر سهم و نقشی که این حوادث در فرسایش دارایی‌های اجتماعی از جمله اعتماد، فرهنگ اعتماد و سرمایه اجتماعی دارند با جدیت بیشتری مورد مطالعه قرار داده شوند، چرا که ارزش این دارایی‌ها، در پویایی و بالندگی یک کشور اگر بیش‌تر از سرمایه‌های مادی نباشد کم‌تر نیست.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
فصلنامه علمی و پژوهشی